

פרק ב' עריכת תצפיות בתחומי ההתפתחות השונים

בפרק זה מוצגים דפי תצפית להכוונת ההסתכלות ולרישום התנהגויות בכל תחומי ההתפתחות: רגשי-חברתי, תחושת-מוטורי, שפתי, קוגניטיבי.

חשוב לציין, כי ניתן להבחין בביטויים התנהגותיים של כל אחד מתחומי ההתפתחות בכל אחת מסביבות הגן ובמרחבים השונים. לדוגמה: בביטוי לתחום התקשורת, השפה והדיבור ניתן לצפות במצבים רבים: משחק חופשי, שולחן יצירה, משחק במתקני חצר. וזאת, בנוסף לפעילויות מובנות המכוונות על-ידי הגננת במפגש קבוצתי, בעת קריאת ספר או בפעילות מוזיקלית.

לגבי כל תחום מוצגות כמה שאלות פתוחות מקדימות ואחריהן רשימה מפורטת של התנהגויות המעידות על תפקוד הילד. השאלות המקדימות באות למקד את הסתכלות הגננת ולעזור לה להגדיר:

- מה ידוע לה מההיכרות עם הילד עד עתה?
- על אילו שאלות נוספות היא מחפשת מענה בעזרת התצפיות?

בהתאם לכך יוצגו שתי רמות של פירוט:

1. תצפית על תפקוד הילד - תיאור כללי: מידת הפעלתנות, קשב וריכוז, מזג וארגון ההתנהגות, מידת העצמאות, קשר בין-אישי, תקשורת והבנת הוראות, שמיעה וראייה, תגובה לגירויים תחושתיים, תגובה למצבי קושי ותסכול (ראו עמ' 27).

התצפית לתיאור כללי של תפקוד הילד מיועדת להסתכלות על כל ילדי הגן ומשמשת בסיס לתהליך ההערכה (ראו עמ' 9). התיאור הכללי מאפשר לגננת היכרות ראשונית עם תפקוד הילד בגן, ומבהיר לה במי מהילדים עליה להעמיק את התצפיות. אם לאחר עריכת תצפית על-פי הטבלה 'תיאור כללי של תפקוד הילד' מתעורר חשד לקושי בתפקודם של ילדים אחדים, תערוך הגננת תצפיות המשך באחד או ביותר מארבעת תחומי ההתפתחות: תחושת-מוטורי, רגשי-חברתי, שפתי, קוגניטיבי, על כל ילד בהתאם לממצאים שעלו.

2. תצפית מפורטת לתיאור תפקוד הילד בכל אחד מתחומי ההתפתחות

תחום חברתי-רגשי: הבעת רגשות חיוביים ושליילים, קשר עם ילדים ועם מבוגרים, התנהגויות ייחודיות ויוצאות דופן, התנהגות במהלך הפעילויות בגן: במשחק, בעבודה ליד שולחן, במעברים מפעילות לפעילות, במצבים בלתי שגרתיים (ראו עמ' 35).

שימו לב: במהדורה זו נוספה טבלה לאיתור איתותי מצוקה של ילדים ובה מודגש, כי מתבקשת תצפית על שינויים התנהגותיים ולא על ההתנהגות האופיינית של הילד. על כן, אין בטבלה זו דירוג התנהגות על-פי תדירות הופעתה, אלא נשאלת השאלה אם היא מתגלה בתקופה הנידונה או שאינה קיימת (ראו עמ' 43).

תחום תקשורת, שפה ודיבור: אופן התקשורת - מילולי ובלתי מילולי, הבנה והבעת שפה, מרכיבי שפה - אוצר מילים, תחביר, דקדוק, כישורי שיח, תיאור הדיבור, הקול ותנועות אברי הפה (ראו עמ' 47).

תחום תחשתי-מוטורי: תפקוד בפעילויות במתקני חצר, במשחקי כדור ובמשחקי תנועה חברתיים, בפעילות מוזיקלית, ליד שולחן העבודה, בפעילויות בחיי היום-יום כמו ארוחות, ניקיון אישי, התלבשות ועוד (ראו עמ' 55).

תחום קוגניטיבי: תהליכי חשיבה - פתרון בעיות, זיכרון, הסמלה, רכישת ידע, סגנון למידה ועוד (ראו עמ' 63).

שימו לב: במהדורה זו נוספו היגדים בכל התחומים הנוגעים ליכולות גבוהות במיוחד של ילדים, לתחומי עניין בולטים, לכישורים יוצאי דופן, לכישרונות ולנטיות ייחודיים שמגלים הילדים בתפקודם בגן.

הזיהוי יאפשר לגננת לתכנן עבור הילדים פעילויות מעשירות מחד-גיסא, ומאידך-גיסא, כאשר אצל אותו ילד מתגלים גם קשיים בתחום מסוים בצד יכולת גבוהה בתחום אחר, יהיה אפשר להשתמש בתכנית העבודה בחוזקות שזוהו כדי לקדמו.

בסעיף **סיכום התצפיות** מתבקש הצופה לציין בתמציתיות את עיקר הממצאים בכל אחד מהתחומים. וזאת, כדי לגבש תמונה כוללת של תפקוד הילד.

הפרדת התצפיות לתחומי התפתחות שונים היא בעצם מלאכותית. שכן, תחומי ההתפתחות שלובים זה בזה, משפיעים זה על זה ומושפעים זה מזה. ההפרדה היא לצורך מיקוד ההסתכלות בהתנהגויות המורכבות של ילדים. חשוב שבמהלך התצפיות תתחבר דמות הילד לכוליות ולשלמות.

דרכי השימוש בדפי התצפית: צעד אחר צעד

- קראו את השאלות המקדימות בתצפית על תפקוד הילד - תיאור כללי. כל שאלה מציגה היגדים המתארים התנהגויות בטבלה שבהמשך.
- סמנו בטבלה את שכיחות הופעת ההתנהגות הנצפית (תמיד/כמעט תמיד, לעיתים קרובות, לעיתים רחוקות, אף פעם לא/כמעט אף פעם לא).
- סמנו בצבע ירוק בכל סעיף בטבלה את הפריטים שמצביעים על תפקוד תקין של הילד.
- סמנו בצבע אדום היגדים שמצביעים על קושי הדורש הסתכלות מעמיקה.
- סכמו את תיאור תפקוד הילד כפי שהוא מתקבל מסימון בהיגדים השונים.
- בשלב זה כבר תוכלו להבחין באילו תחומים חסר לכם מידע. כמו כן, תוכלו לגבש התרשמות ראשונית המתייחסת ליכולות ולקשיים שבאו לידי ביטוי בתפקוד הילד.
- התחילו את התצפית המעמיקה באחד מתחומי ההתפתחות שבו בחרתם להתמקד.
- לגבי כל התנהגות סמנו באיזו תדירות היא נצפית.
- כמו בטבלה של התיאור הכללי כך גם בכל טבלאות תחומי ההתפתחות - סמנו כל סעיף: בצבע ירוק את הפריטים שמצביעים על תפקוד תקין של הילד.
- בצבע אדום היגדים שמצביעים על קושי הדורש בניית תכנית עבודה מותאמת.
- סכמו את הממצאים כדי לגבש תמונה כוללת של תפקוד הילד כבסיס לתכנון ההתערבות.
- **הערה:** לעיתים התנהגות המופיעה בתדירות גבוהה: "תמיד/כמעט תמיד" משקפת מצב רצוי. לדוגמה: "כמעט תמיד יוצר תקשורת באופן מילולי". במקרים אחרים התנהגות שמופיעה בתדירות גבוהה מרמזת על קושי. לדוגמה: "כמעט תמיד אינו קשוב ומוסח בקלות". הסימונים באדום ובירוק יקלו על גיבוש תמונה כללית של הילד.
- כאשר מתגלה התלבטות באשר לתדירות הופעת התנהגות מסוימת מומלץ לסמן בצד ההיגד סימן שאלה שיכוון להתבוננות נוספת בהמשך.

בניית תכנית עבודה אישית

בניית תכנית עבודה לילד על-ידי הגננת תיעשה לאחר עריכת תצפיות בסביבות המגוונות של הגן ובפרקי זמן שונים במשך היום, ולאחר פענוח התצפיות ובצירוף תוצרי עבודה של הילד ומידע שהתקבל מההורים.

בעקבות התצפיות והערכת תפקודם של ילדי הגן תקבל הגננת תמונה של כלל ילדי הגן ובתוכם ילדים הזקוקים להתערבות חינוכית לשם קידום תפקודיהם. התצפיות, כאמור, יאפשרו לגננת היכרות מעמיקה עם העדפותיהם, עם נטיותיהם, עם יכולותיהם, עם חוזקותיהם **ולא רק** עם קשייהם.

היכרות מעמיקה מובילה להתערבויות מסוגים שונים, לדוגמה:

- התאמת הסביבה הפיזית והאנושית לצורכי ילדים על-פי קשייהם. לדוגמה, הפחתת גירויים בסביבה למיקוד הקשב והריכוז, שילוב ילד מופנם בקבוצת ילדים תומכת וכו'.
- תכנון דרכי עבודה מתאימות. לדוגמה, שימוש באמצעי המחשה חזותיים לילד המתקשה בהבנת שפה, ליווי ותמיכה לילד המתקשה במעברים מפעילות לפעילות.
- בחירה של הרכב מתאים לעבודה בקבוצות וקביעת יעדים מתאימים לכל קבוצה.
- מעקב והערכת שינויים החלים בילדים במשך השנה.
- קיום קשר עם ההורים ודיווח על תפקוד הילד בגן שהופק מממצאי התצפיות.
- הפניה לגורמי חוץ (באמצעות ההורים) לשם אבחון מקיף ולמתן טיפולים בהתאם לממצאים.
- דיווח לגורמים טיפוליים על תפקוד הילד בגן תוך שימוש בשפה מקצועית משותפת (בשמירה על נוהלי העברת מידע).

לכל ילד אפיונים ייחודיים, לכל צוות חינוכי סגנון ייחודי ואף לגן ולקהילה שאליה הוא משתייך אופי שונה. לפיכך, בניית תכנית עבודה אישית אינה דומה ל'מתכון' או ל'מרשם'. נדרשים לשם כך מהגננת שיקול דעת, גמישות ועריכת שינויים בהתאם לצורך ולתנאים. יחד עם זאת, על מנת שהתכנית תענה על צורכי הילד ותשפר את תפקודו, חשוב להתייחס לעקרונות, לאסטרטגיות ולסוגי התיווך המפורטים להלן:

עקרונות

- תכנית העבודה ויעדיה יתבססו על ממצאי הערכת תפקודו של הילד בתחומים השונים ופענוחם, תוך התייחסות לעולמו של הילד, לשלב ההתפתחותי שבו הוא נמצא, להעדפותיו, לרגישויותיו ולסגנון הלמידה שלו.
 - יעדי תכנית העבודה יוגדרו על-פי סדר עדיפות בשיתוף ההורים והגורמים המקצועיים המעורבים (אם קיימים).
 - תכנית העבודה תהיה עקבית אך גמישה דיה כדי לאפשר את התאמתה לשינויים שחלים אצל הילד ולתנאי הסביבה.
 - ביסוס קשר חיובי, קרבה רגשית ויחסי אמון בין הגננת לילד יצרו תשתית להצלחת התכנית.
 - שימוש בתחומי העניין של הילד, בתחומי החוזק שלו, כפי שבאו לידי ביטוי בתצפיות, על מנת לקדם אותו ולאפשר את השתתפותו הפעילה גם בסביבות ובמשימות שבהן הוא מתקשה.
 - תיווך להכוונה והדדיות: היענות ותגובה לאיתותיו של הילד וליזמותיו במטרה להמשיך פעילות רצויה.
 - מיקוד תשומת ליבו של הילד והקשב שלו באופן מילולי: "הנה אראה לך...", "שים לב יש כאן משהו שיעניין אותך...". ובאופן בלתי מילולי כגון: הצבעה על חפץ, קירוב הגירוי לילד, הנחת יד מרגיעה על כתפו.
 - תיווך למשמעות: עידוד הילד למעורבות ולהשתתפות פעילה במשימות הגן השונות - מתן אפשרות בחירה, הקצאת זמן לפעילויות שיוזם והגדרת הציפיות ממנו באופן ברור.
 - תיווך לתחושת מסוגלות: זימון התנסויות שיאפשרו לילד לחוות הצלחה ולהגביר את אמונו בעצמו וביכולתו. מתן משוב וחיזוקים ממוקדים. שיתופו בהגדרת הקושי כפי שהוא חווה אותו.
 - ארגון הסביבה והתאמתה לצורכי הילד - בחירת המקום המתאים ביותר לפעילות, שינוי הסביבה הפיזית ובחירת אמצעים שיאפשרו לילד השתתפות אופטימלית.
 - תכנון פעילות מותאמת ונפרדת לילד המתקשה להצטרף לפעילות של כלל ילדי הגן באופן זמני, במטרה לעזור לו להשתלב בהמשך.
 - יישום תכנית העבודה יבוא לידי ביטוי במהלך אינטראקציות ספונטניות, מזדמנות ושוטפות, או באופן מובנה בעבודה פרטנית או בקבוצות קטנות.
 - דירוג המשימות יהיה מהקל אל הקשה, תחילה במטלה שבה הילד שולט/מצליח, ובהדרגה תעלה רמת המורכבות.
- במהלך יישום התכנית חשוב לעקוב ולהעריך את התקדמות הילד ואת יעילותה של התכנית. וזאת, באמצעות תצפיות חוזרות, איסוף חומרים ושיחות עם הוריו.**